

JOAN MARAGALL I LA IDEA
DE CIVILITZACIÓ

per

PEIRE ROUQUETTE

De l'Institut d'Estudis Occitans

I

El terme i la idea de civilització apareixen, per primera vegada, dins l'obra de Maragall en una carta del 1884 al seu amic Freixas i a les *Notes autobiogràfiques* escrites els anys 1885 i 1886.

«enamorado de la Naturaleza», escriu a Freixas, «siempre me duele dejar los lugares en que ella se manifiesta menos alterada por una *civilización* raquítica y presuntuosa...»¹

I en les *Notes*:

«Naturalesa, Art, Amor, reduïts a superior unitat: és a dir, la Bellesa. Heus aquí mon ideal. Ella per a mi ho és tot; lo demás (progrés, ciència, ambició, civilització, etc., etc.) és pols, misèria ... o evolucions de sers de baixa mà; sers amb qui no em vull confondre; sers, en fi, que no conec distintament.»²

És l'època de la revolta aristocràtica i romàntica de Maragall contra la mediocritat, la futilesa, la vanitat, l'orgull pretensions, el materialisme i la cupiditat de la societat que l'envolta. Ho comenta en algunes cartes als seus millors amics, al mateix Freixas, ja esmentat, i a Antoni Roura.

El 1881, tot adreçant-se al primer, li critica la pre-

1. OC [= "Obres Completes", edició dels Fills], IX, 35.
2. OC, V, 21-22.

tensió de limitar la seva activitat als estudis «suposadament seriosos» i de voler menar-lo pel mateix camí, quan la seva ocupació predilecta és la lectura del *Werther* (que té per objecte un estudi tan important com és el del caràcter). La seva conclusió ja és definitiva:

«En este mundo al fin y al cabo todo viene a parar en bagatelas ... Cuando seas muy sabio, ¿qué habrás ganado?»³

En una carta a Roura (de data incerta, però que indubtablement és del 1886) la diatriba fineix amb la mateixa professió de fe que la de les *Notes autobiogràfiques*:

«Me consagraré en absoluto al culto y adoración del Dios Belleza, uno y trino, porque es Naturaleza, Arte y Amor.»⁴

És en funció d'aquesta reacció idealista que cal comprendre el menyspreu que Maragall sentia aleshores per la civilització i per alguns dels seus elements: progrés, ciència i àdhuc ambició (que, en certs casos, és evidentment la condició del progrés individual i social).

Cal remarcar, encara, que aquesta reacció correspon a una *sensibilitat d'intellectual*, enamorat, no solament de les excel·lències estètiques i sentimentals de la literatura i de l'art, sinó de cor pur i, en certa manera, *primitiu*, i d'un esperit profundament *moral*, que jutja el món i els homes amb el rigor d'una consciència juvenil. Tot el que hom ha dit de l'anarquisme de Maragall troba en aquestes afirmacions la primera i la més categòrica expressió. Però crec que l'essencial no és aquesta posició aparentment antisocial, i que l'anarquisme de Maragall, en aquesta època, no és sinó la conseqüència del seu elevadíssim

3. OC, IX, 25.

4. OC, IV, 34.

ideal del qual no ha descobert encara les condicions de realització en la societat.

Els termes d'aquesta descoberta constituïran la base de la idea de civilització, que trobem lluminosament expressada en la seva obra.

En les pàgines de les *Notes autobiogràfiques*, Maragall esbossa una *crítica de les ciències*, que no és solament la reacció *negativa* d'un esperit superior a les contingències, sinó que revela àdhuc la reflexió d'un criteri segur d'ell mateix, capaç de desemmascarar les aparences i de copsar directament el fons de les coses.

Deixem de banda aquesta invocació a la *glòria*, que ara uneix a les de bellesa i amor:

(«I lo que no és Belleza, amor o glòria, què és per a mi? Tot ho veig petit»)⁵

que no és sinó una anècdota personal vinculada a la professió de puresa i de grandesa que acabem de citar.

L'essencial d'aquestes pàgines és l'inexorable judici sobre el *valor exacte* de les ciències i de la filosofia davant la *felicitat de l'home*, que des d'aquest moment és per a Maragall l'objecte veritable de la vida.

«En les ciències físiques i naturals, sols hi veig d'apreciable els resultats de l'empirisme, elevats a principis que han lograt almenys ... què, ... al capdavant?»⁶

Abreujar les distàncies, per la velocitat dels transports, i la difusió de les notícies; perfeccionar les tècniques de la fabricació dels vestits; mecanitzar la fabricació per tal de multiplicar la producció; «complir

5. OC, V, 23.

6. OC, V, 23.

de superficialitats les cases dels rics»; difondre la il·luminació nocturna en determinats indrets...

«Ara jo pregunto: ¿és més feliç l'home per atravesar de pressa terres i mars, per dur vestits més o menys imperfectes, per saber més aviat les coses, que la major part de les vegades valdria més que ignorés sempre, per respirar un aire viciat o per anar pel món quan la naturalesa vol que dormi?»⁷

I, afegeix, el resultat de tot aquest progrés és la multiplicació dels casos de folia, de vicis, de suïcidis...

«Però», segueix, «aquestes ciències físiques, quan volen enlairar-se a buscar les causes primeres, què fan? Fan riure, i això els és comú amb la filosofia, que és l'art de dir a cada u lo que li dona la gana sense més proves, i amb les ciències exactes en l'esfera abstracta, que és l'art d'anar dient veritats com punys de les que ningú n'ha de fer res...»⁸

Un passatge d'una carta a Roura, del març de 1887, completa el panorama intel·lectual i moral de Maragall abans del 1890:

«He leído una pequeña gramática de *volapük*. Si he de decirte la verdad, me parece todo ello una tontería. *La civilización ha entrado en un período de "delirium tremens"*, que nos procurará la diversión de contemplar muchas extravagancias.

A fuerza de tanto fijarse en máquinas, ve máquinas hasta en los hombres de ciencia moderna, y los sabios a la *dernière mode* llevan su abstracción hasta el punto de querer gobernarlo todo con teoremas; el verdadero fondo de la naturaleza va dejándose aparte como una antigualla o como algo que estorba para llegar no sé a dónde; a ver, a ver, en qué se para tanto progreso.»⁹

7. OC, V, 23.

8. OC, V, 23-24.

9. OC, IV, 43.

Sota aquesta forma, que pot semblar fàcil (i, en ocasions, una mica pueril), s'expressa un *seny* que s'agermana simplement amb el d'alguns dels pensadors més grans, tant de l'antiguitat jueva i pagana com del cristianisme. S'hi entreveu una inquietud de *judici de valors*, d'aclariment, de veritat, que més tard serà el motor i la guia de tots els passos del pensament maragallà.

A la llum d'aquest *bon seny català* (que rebaixa tot el que ha estat injustament enaltit, a fi d'aixecar tot el que n'és mereixedor), podem apreciar el *valor positiu de l'idealisme* juvenil de Maragall expressat pel símbol trinitari: *art, natura i amor*, confós en la *Bellesa*. Si es tracta efectivament de la felicitat de l'home i de la seva conformitat amb la natura, del lloc usurpat de les ciències i la filosofia en l'ordre de la salut física i moral; si es tracta de *causes primeres* i de la *veritat*, Maragall no se'ns mostra solament com un jove romàntic, en sentimental revolta contra la societat en nom d'un ideal estètic i literari, sinó fins i tot com un intuïtiu que descobreix els principis del seu pensament, els fonaments de la seva crítica social, intel·lectual i moral.

Podem ben creure que per a Maragall, en aquesta època, l'Art, la Natura i l'Amor, estretament units en la Bellesa, tenen un sentit que ultrapassa els límits del domini material i sensible.

La *Natura* en tota l'obra maragalliana, ¿no serà ben mirat la comuna, la infal·lible mesura de les lleis ineluctables que regeixen la creació?

L'*Amor*, principi afectiu, certament, però vinculat a l'Art i a la Natura, per tal d'unir-se'ls consubstancialment en la Bellesa, ja no se circumscriu al gust romàntic d'una determinada passió de l'ànima. Compren veritablement un element *moral* i un element *místic*, que serà el gran principi de la *vida*, el gran

motor platònic i cristià que donarà a la Natura, talment com a l'Art, una valor espiritual.

La *Bellesa*, unitat superior que opera la síntesi dels tres elements, transcendeix a la noció d'un ideal d'artista: serà la idea del que és bell sota la forma més alta i completa, abastant al mateix temps l'ordre de totes les grandeses i de totes les perfeccions espirituals, morals i psíquiques.

II

Joan Maragall no escriví assaigs, pròpiament dits, sobre la civilització. Per altra part, llevat dels seus *Elogis* (que corresponen a aquell gènere), cap de les grans qüestions generals que tractà no prengué veritablement, ni en el seu esperit ni a través dels seus escrits, aquesta forma literària definida. Les circumstàncies l'havien fet periodista, és a dir, col·laborador regular del «Diario de Barcelona», amb la més gran llibertat per a escollir els temes d'actualitat o ficticis i la manera de tractar-los.

Sabem, també, que la seva correspondència conté sovint veritables dissertacions sobre els diversos objectes de les seves preocupacions intel·lectuals, cíviques, literàries i morals.

És, doncs, sota una forma essencialment fragmentària que expressa el seu pensament sobre la matèria que tractem, i ben sovint llargs períodes de temps separen aquests fragments. Els que hem escollit, per tal com llur conjunt forma una síntesi completa i lluminosa de l'opinió de l'autor, van des de l'any 1892 al 1911, i comprenen els de 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1900, 1901, 1902, 1905 i 1906. Els es-

crits de 1911 no són sinó ecos isolats, i els mencionarem tan sols per no deixar a l'ombra cap escena d'aquest drama interpretat per la condició de les societats humanes en la sensibilitat i la raó de Maragall.

Però caldria conduir més lluny encara la investigació, si volíem col·locar novament dins el seu vast context les idees de Maragall sobre la civilització, per tal com estan íntimament unides al seu pensament de l'home i de la vida, de les qüestions històriques, polítiques i morals, de les institucions jurídiques i socials i de la mateixa cultura. A penes hi ha cap article o escrit qualsevol del poeta on no puguem trobar el fonament, el corollari, les conseqüències, l'aclariment de les opinions que expressa en altres llocs sobre el tema precís de la civilització.

Hem de limitar-nos a aquest tema. Per tant, seguirem només a través dels articles essencials del «Diario» els passos de l'esperit maragallí en aquest terreny. Creiem que cal respectar l'ordre cronològic per un desig més gran de precisió i de veritat, comptant que Maragall, per dir-ho així, no ha procedit altrament que seguint la inspiració del moment o sota la influència de les circumstàncies. La nostra exposició serà menys lògica, però comportarà, indubtablement, un irremplaçable element de vida.

De fet, per altra part, la cronologia permet ací una mena d'agrupament racional per la natural distribució dels temes dins cada període.

En 1892 i 1893, l'actualitat literària i política oferí a Maragall l'ocasió d'expressar el seu pensament sobre dues qüestions que constitueixen els elements d'un pla del problema fonamental que tractarà tot seguit.

Primera qüestió: «El fondo de la masa humana, ¿es perfectible, ha progresado, progresará?»

Segona qüestió: ¿Quina és la valor de les constitucions i de les lleis des del punt de vista de la veritable civilització?

En el primer article, titulat *El Paraguay*¹⁰ (a propòsit d'un llibre, analitzat per Maragall, sobre l'obra política i social dels jesuïtes en aquell país), estudia el problema de la legitimitat de les constitucions *imposades* en comparació amb el liberalisme polític.

En el cas dels pobles primitius com els habitants d'aquelles terres, l'afirmació no li ofereix cap dubte. Però es pregunta, aleshores, si les societats que hom suposa civilitzades, no es troben també, en el fons, dins una situació semblant a la d'aquells salvatges.

És un altre aspecte del dubte formulat per Maragall en 1885-1886 sobre el valor real del que hom anomena *progrés*. Però ja no és la natura i la forma del progrés que Maragall exposa, sinó l'aptitud mateixa de l'home per al progrés.

«¿Estáis bien seguros», escriu, «de que en la masa de todo pueblo no ha habido, no hay y no habrá siempre un indio?»

I més avall:

«Una sola diferencia hay entre los niños y los pueblos: que así como los niños llegan a hombres y acaban por gobernarse a sí propios, los pueblos no alcanzan nunca su mayor edad, porque está en la naturaleza de las multitudes el juzgar siempre sin discernimiento y el obrar por puras impresiones.»

Un sol correctiu a aquesta sentència:

«Entiéndase que hablamos aquí de razas y de clases en cuanto a masas, a multitudes, y que no negamos a cualquiera de sus individuos una superioridad personal que lo desprenda del agregado...»

Hom pot trobar aquí el famós aristocratisme de

10. OC, XIV, 19-30.

Maragall, que tan sovint ha estat comentat, i hom pot veure-hi el germen del seu concepte de l'*heroi* salvador de les nacions i de la humanitat, que li havia inspirat les lectures de Carlyle i de Nietzsche.

En el bellíssim article de 1893, *Las leyes*¹¹ (el títol del qual fa pensar ja en Aristòtil i Plató, i el seu contingut no n'és pas indigna), a propòsit de la qüestió, roent aleshores, de la «suspensió de les garanties constitucionals» a Espanya, Maragall uneix sense vacillar gens la *civilització* d'un país amb el respecte a la seva constitució i a les seves lleis.

(Per altra part, no serà aquesta solament l'única circumstància on la recerca de la natura i de les condicions de la civilització anirà vinculada, per a ell, a la situació espanyola.)

Amb tot, aquest article ens dóna un reflex del pensament polític de Maragall. És una de les innombrables manifestacions del seu esperit cívic exposades en una multitud quasi infinita d'altres articles, on ell s'afirma amb una força, una serenitat, una harmonia que hom no sabria massa admirar i proposar, avui encara, com a exemple.

Però la *correlació* legítima entre la *civilització* i l'*ordre polític i jurídic* no és solament l'únic element que ací l'autor proposa a la nostra consideració. En constatar la impaciència amb què alguns esperits suporten l'afirmació d'aquesta necessitat (el respecte de les lleis afavoreix, diu, les societats civilitzades), afegeix:

«Si ahora nos encontramos con que esta ventaja no resulta, ¿será tal vez porque nuestra civilización corroída de artificio vive sólo una vida postiza y se inclina instintivamente a una vuelta a la naturaleza que le dé nueva sangre, a una refrescadora vuelta a las grandes sinceridades de la barbarie? No lo sabemos.»

11. OC, XV, 36-40.

Aquesta és la posició (encara vacillant en certs punts) de Maragall, davant el problema de la civilització tal com es dona efectivament en aquesta època enterbolida, contradictòria, del desenrotllament polític espanyol, de les ideologies i trastorns socials, de les influències que el nostre autor rep de les grans obres a l'estil de Carlyle i de Nietzsche.

Hi ha una lluita evident (bé que la serenitat maragalliana no en deixi entreveure les fases) entre el seu ideal expressat els anys 1885-1886 i els elements externs, intel·lectuals o reals, que la vida li presenta. El seu *realisme* intenta de veure-hi clar; la lucidesa i la força del seu criteri, la sinceritat de la seva bona fe, li impedeixen de decidir-se totalment, per especulació abstracta, sobre els punts on subsisteix per a ell un misteri o un dubte.

Però durant aquest any 1893 li arriba a les mans un llibre important que exposa en termes categòrics el conjunt de les qüestions que el preocupen. I l'oposició radical del punt de vista teòric i de mètode de l'autor del llibre a les conviccions adquirides i als resultats positius de la seva reflexió i de la seva experiència impelleixen el mateix Maragall a precisar les seves idees i a donar, en alguns problemes essencials, solucions definitives. Es tracta de l'obra de Henry George, *Progrés i Misèria*, on aquest escriptor

«ha llegado a planear el feliz estado de la humanidad redimida por la nacionalización del suelo».¹³

Maragall és per principi contrari a aquesta pa-nacea. Ell, tan vivament i tan cordialment humà, i tan caritatiu, tan humil — és a dir, tan mancat de vanitat i d'orgull —; ell, posseït d'un sentit social tan real i tan profund i que s'ha bastit una suprema llei

12. OC, XIV, 134.

d'amor, és un adversari irreductible del *socialisme*, és a dir, de les ideologies socialistes. El seu *individualisme* és, certament, la causa de la seva actitud. Però es tracta d'un individualisme que li és propi i que no té res a veure amb l'individualisme polític francès, per exemple, ni amb un vulgar egoisme burges; permeteu-me l'expressió: un *individualisme social*.

És l'horror de Maragall per tot allò que significa abstracció i sistema, el seu concepte de la personalitat humana i del joc lliure i sobirà de les lleis naturals, que el protegeixen contra les utopies socials.

Els dos articles del desembre de 1893 i del gener de 1894, en els quals Maragall estudia i critica l'obra de Henry George,¹³ formen el primer conjunt important on desenrotlla la *idea de civilització* en un context de vastes perspectives que abasta alhora els punts de vista de les *Notes autobiogràfiques* i els articles precedents i els que li revelen la seva reflexió sobre els punts de vista i les idees exposades per l'autor.

A vint-i-cinc anys Maragall negava que la civilització del seu temps, el *progrés* purament científic i tècnic, fossin fets per a assegurar la felicitat de la humanitat. És encara d'aquest problema de què es tracta en les teories de Henry George. Però Joan Maragall estén la discussió fins a la interpretació del *sentit de la vida* i l'anàlisi del *procés de «tota civilització»*. Escoltem-lo:

«*La vie n'est pas un roman*, repite a menudo con pedantería un antipático personaje de cierta novela de Daudet. Y, en efecto, un recóndito sentimiento nos dice que, a pesar de todos los silogismos, la vida no es esto; que la vida es algo fuerte, áspero, hermoso, cuyo enorme sentido y cuya belleza

13. OC, XIV, 123-142.

total están muy por encima y rompen todos esos moldes de justicias sociales y de felicidades arcádicas y de todas las economías políticas habidas y por haber.»

Per a Maragall la vida és la realitat: les teories del socialisme i de l'economia política són els *artificis socials*, destructors de la veritable civilització que ell comenta en el seu article *Las leyes*. ¿Què és, doncs, aquesta veritable civilització? Ell no ho diu, encara; però llança un viu raig de llum sobre el *mecanisme* del fenomen que comentem.

«Efectivamente», diu, «George cree, y en esto ve profundamente la realidad, que toda civilización lleva en la misma fuerza que la impulsa el germen de su decadencia».

I més avall:

«Su lectura es nuestro examen de conciencia: por ella contemplamos el apogeo de la civilización que todavía llamamos nuestra, y vemos cómo, *por ley de la naturaleza*, el último punto de madurez coincide con el primero de descomposición: en ella encontramos reflejado el último lugar de optimismo enfermizo, el idilio socialista, que quiere mantenerse en lo alto y convertir la tierra en cielo; ella nos hace sospechar lo falaz de ese cielo ideal y volviéndonos a la *amarga, pero saludable realidad de la tierra*, nos fortalece para las próximas convulsiones donde perecerán los débiles. En ella su autor, sincero y grande hasta en sus desvaríos, nos deja, tal vez a pesar suyo, presentir más allá de la larga noche demagógica una vaga aurora de héroes, héroes que condensan en sí y representan por sí solos todo progreso humano.»

III

Aquesta segona època del pensament de Maragall també ofereix un estudi important, aquesta vegada de caràcter jurídic, però que s'estén al terreny de la

història i de l'estudi intrínsec del *fenomen de civilització*.

Aquest estudi és format per dos articles densos, datats el gener i el febrer de 1895, titulats *El Derecho nuevo*,¹⁴ que analitzen i comenten un discurs sobre aquest tema, pronunciat pel jurista Edmond Picard, davant els membres de la Federació d'Advocats Belgues. La tesi del conferenciant devia cridar l'atenció de Maragall i provocar per part seva extenses consideracions, car tocava directament al cor mateix de les preocupacions d'ordre jurídic i polític, social i humà, del defensor que ell era de l'escola de Savigny.

Segons Picard, diu Maragall, allò que anomenem

«el *derecho nuevo*, hay que ir a buscar[lo] en el pueblo, en el corazón de la multitud que discurre por las calles desentendiéndose de toda jerga curialesca y de los formulismos, abstracciones y *latines* de la gente de toga y de cuantos buscan una cosa tan viva como el derecho en códigos muertos y en los viejos librotos carcomidos».

Però no ens interessa pas la discussió d'aquest tema, malgrat la llum que projecta sobre el pensament jurídic de Maragall, que ocupa un lloc tan important en la seva obra. És la nova etapa de la seva meditació sobre els fenòmens de civilització, en què la història general, així com la història del dret, permet de discernir la natura i el ritme.

El punt de vista és diferent d'aquell exposat en la crítica de Henry George. Ja no es tracta solament de l'alternança i la superposició dels períodes de civilització i de decadència, sinó encara del contingut d'aquests períodes, de llur natura i, per conseqüència, de llurs qualitats respectives i de llur influència sobre la vida de les societats i dels homes.

14. OC, XVII, 128-140.

D'altra banda, la comparació d'ambdós estudis ens demostra que la seva primera anàlisi no era sinó un esbós superficial. La segona, molt més detallada i precisa, ens dóna compte de fenòmens força més rics i complexos. El pensament de Maragall, doncs, ha evolucionat, i, en l'interval, s'ha aprofundit i enriquit.

«Parece», diu Maragall, «como que toda civilización, todo ciclo histórico completo, haya de poder dividirse en dos grandes períodos: uno caracterizado por la fuerte y propia expansión del pensamiento, por la consideración de conjunto de la vida, por la vocación principalmente ideal, donde florecen los poetas, los artistas, los filósofos, los que viven y si conviene mueren por la idea: y otro período nutrido por el pensamiento del primero y que no es más que su natural y completo desenvolvimiento en la vida, en que ésta se concentra y determina en el individuo, en lo más directo y concreto de su realidad, en lo que se llaman intereses materiales. Creemos que en el primer período puede comprenderse Grecia y nuestra Edad Moderna: civilizaciones de florecimiento, de luchas religiosas, políticas, ideales: civilizaciones ineptas para la formación del derecho civil, pues en ellas la vida no está en el individuo como propiamente tal, sino que el concepto de la individualidad queda como en último lugar sacrificado al concepto de humanidad, o de raza, o de patria, ciudad, etc. Y en el segundo período vemos situada Roma y el naciente y sobre todo futuro mundo industrial: civilizaciones de madurez, positivas, de luchas de clases, de luchas de intereses materiales por el relieve que toma el individuo como propiamente tal: civilizaciones aptas para la formación completa de un derecho civil nuevo.

Entre uno y otro período, o mejor formando parte de los dos y enlazándolos, hay una época de transición que contiene las agonías de la decadencia del uno confundidas y como una misma cosa con las inquietudes de la formación del otro. En esta época la poesía y el arte tienden a perder su espontaneidad y frescura y descienden a la imitación crítica y erudita, al propio análisis, al subjetivismo (es decir al individualismo literario y artístico por el agotamiento de las ideas generales): los héroes se convierten en oradores, últimos depositarios de la idea, y encargados de sembrarla en el fecundo seno de las multitudes (y en este sentido, y con referencia a nuestra época, creemos que la prensa es un aspecto de la oratoria): los filósofos tienden a convertirse en moralistas,

esto es, que la filosofía desciende de las alturas de la pura especulación y, volando más *terre à terre*, propende a dirigir la voluntad, a ser norma de conducta (recuérdense los estoicos y los epicúreos de la decadencia griega y nuestros imperativos categóricos): el derecho político empieza a ser desconsiderado por el sentimiento cada vez más intenso y exigente de la individualidad que origina la absorbente formación y desarrollo del derecho privado.»

Anàlisi rigorosa de fets històrics i perspicax anàlisi de les causes de l'evolució jurídica, singular manifestació d'un pensament positiu, lúcida i dotat, amb tot, d'una poderosa facultat de síntesi, aquest text demostra la dimensió de l'esperit maragallià que comprèn els terrenys, íntimament units, del coneixement i de la saviesa.

«Sospechamos», afegeix, «que ésta es nuestra posición en la historia de la civilización que floreció con el Renacimiento, y sospechamos que el acto de estallar la flor en fruto, embrionario, verde y amargo todavía, se llamó la Revolución francesa.»

Aquesta dissertació fineix amb un judici de valor particularment remarcable perquè il·lustra, no tan sols la perspicàcia de Maragall sobre la seva època, sinó també aquest *optimisme* (ben diferent del que blasfemava en el seu article sobre Henry George), aquesta confiada disposició del cor i l'esperit, raonablement fonamentada, que fou la seva gran virtut en un temps que la pedra de toc de la intel·ligència i l'elegància era ben sovint el pessimisme, i la del geni era la concepció benaurada de les utopies més delirants.

«Consideramos que para generaciones como la nuestra ya es alta y envidiable misión y gran título de merecimiento ante la historia el nutrir la obra de los que nos han de suceder con el pensamiento de los que nos precedieron. Y esta consideración nos dará serenidad para preparar con dignidad el *advenimiento de la vida nueva*.»

IV

Maragall, fins ací (a despit dels elements positius d'un pensament constructiu, que hem pogut entreveure tot seguint els seus passos), s'havia acontentat sobretot amb consideracions crítiques a propòsit del pensament d'altri, i més particularment ocupat de la història externa de les civilitzacions, de llurs aspectes jurídics, socials i polítics, i, en allò que fa referència al Progrés (element essencial, sigui quin sigui el sentit que hom li doni, de tota civilització), s'havia limitat a unes fórmules negatives.

Trobem ja una *Fisiologia* de la Civilització en els articles sobre el «nou dret»; però el mateix any Maragall anirà més lluny en la penetració del tema i en l'expressió del seu pensament original.

Bruscament, sense cap ocasió objectiva d'actualitat periodística o de simple lectura, empès tan sols pel propi impuls de l'esperit, publica en el «Diario» aquest sorprenent assaig sobre *La ley del progreso*.¹⁵

És també un exemple de síntesi perfecte entre les contradiccions que semblen dividir aquest gran conciliador dels contraris, la solució del problema exposat a la seva sensibilitat i al seu raonament, el 1885, sobre el tema del *progrés material* i de la valor humana de la ciència.

«Se ha abusado tanto de esta palabra *progreso*, que no hay por dónde cogerla, como no sea considerándola con gran seriedad y verdadera vocación del pensamiento para buscar en ella no una fórmula precisa y categórica para la resolución de los problemas sociales siempre irreductibles

15. OC, XIV, 159-162.

a un vano aparato de raciocinio, y que por lo demás se resuelven perfectamente por sí solos; pero sí una vislumbre, una saludable expansión del espíritu humano, una "flecha del anhelo hacia la otra orilla", que diría Zarathustra.

Y, efectivamente, esta idea de progreso muchos la han sentido, a muchos ha atormentado, algunos han intentado cuajarla en una teoría o materializarla en una doctrina, pero ninguno ha logrado siquiera contentarse ni a sí mismo con el resultado de sus esfuerzos; ninguno se ha dado por satisfecho; ninguno, aparte de los espíritus limitados y poco anhelantes que se satisfacen con la idea de un simple progreso material, con unas cuantas nuevas combinaciones de gases o ruedas dentadas cada año.

Proudhon, para quien progresar es moverse, no puede definir este movimiento en que funda su noción y que, al fin y al cabo, sólo tiende a justificar las revoluciones.

Spencer hace consistir el progreso en el paso de lo uno a lo vario, de lo simple a lo complejo, de lo homogéneo a lo heterogéneo; paso debido a la imposibilidad de un agregado homogéneo infinito, y a la persistencia de la fuerza en la naturaleza. Pero esta fuerza ¿qué es?, ¿cuál es su causa?»

Maragall cita el passatge on Spencer declara que el savi ha de renunciar a aquesta recerca:

«Sólo el sabio comprende bien que el conocimiento absoluto es imposible. Sólo él conoce que sobre todas las cosas yace impenetrable misterio.»

I Maragall comenta:

«Estas palabras, que a algunos pueden parecer desconsoladoras, nosotros las encontramos sublimes, porque encierran todo el sentido de la vida del hombre en la tierra: presentir, sentir siempre, vislumbrar; no empeñarse en descubrir con la razón, apta sólo para usos más humildes, el gran misterio del ser; sino sumergirse hondamente en lo inconsciente para sentir cada vez más aquel misterio, y comprender que en tales profundidades el conocimiento puramente racional no basta; esta es la vida.»

Sabem perfectament que aquesta és una de les grans posicions de Maragall. Aquest sentiment del

misteri impenetrable de la vida hauria pogut ésser només una disposició poètica; però sabem també (i ens ho demostra la seva idea de la civilització) que, més enllà de la poesia, Maragall ateny un món infinitament més vast, el món del *més enllà* de les coses i de l'home i de les profunditats de l'esperit i de l'ànima.

I la seva saviesa consisteix a reconèixer i definir els límits del coneixement positiu, i a admetre la immensitat i l'inefable d'allò que l'ultrapassa, a adherir-s'hi, a complaure-s'hi; i, a causa de la seva persuasió, a comunicar-nos la saviesa que eleva l'home per damunt d'ell mateix i la prepara per a la comunicació amb la Divinitat.

En aquesta extraordinària meditació sobre *La ley del progreso*, l'elevació espiritual de Maragall no és pas una digressió, ni tan sols un parèntesi. Està estretament vinculada a la demostració i ens forneix una indispensable anella del seu raonament.

«Esta armonía», diu Maragall, «esta unidad en la variedad (que Spencer llama heterogeneidad) es la que Fray Luis de Granada expresó en los siguientes inspirados conceptos: “¿Qué serán luego todas las criaturas de este mundo tan hermosas y tan acabadas, sino unas como letras quebradas e iluminadas que declaran bien el primor y sabiduría de su autor? Y porque vuestras perfecciones, Señor, eran infinitas y no podía haber una sola criatura que las representase todas, fue necesario criarse muchas, para que así, a pedazos, cada una por su parte nos declarase algo de ellas. De esta manera las criaturas hermosas predicaran vuestra hermosura, las fuertes vuestra fortaleza, las grandes vuestra grandeza, las artificiosas vuestra sabiduría, las resplandecientes vuestra claridad, las dulces vuestra suavidad, y las bien ordenadas y proveídas vuestra maravillosa providencia”.

«He aquí, pues», continua Maragall, «como el positivismo de un sabio de nuestros días viene iluminado por las maravillosas intuiciones de un místico del Renacimiento que, a su manera, da *unidad espiritual a la progresiva heterogeneidad* de la materia observada por la ciencia.

En esta creciente heterogeneidad material, crecientemente penetrada por aquella unidad espiritual, nos complacemos en presentir algo como la ley del progreso, que entonces podría formularse así: la indefinida espiritualización de la materia.

El progreso así entendido, lejos de pugnar con los llamados progresos materiales, los abraza y comprende; pues por medio de ellos el hombre hace más cosa suya la Naturaleza, se confunde más con ella, la va penetrando de su espíritu y se convierte cada vez más en sentido de la tierra.»

Heus aquí, doncs, aquesta virtut espiritual de Maragall, aquesta facultat innata que posseeix d'espiritualitzar totes les coses i l'esforç que no ha cessat de fer per realitzar-la en tota plenitud, que conduirà a la suprema conciliació allò que, el 1885, li semblava inconciliable. Esforç d'espiritualització, però també de veritable i profund *realisme de l'esperit* que ha sabut descobrir la substància essencial dels éssers i de les coses més enllà de les aparences.

En aquesta genial descoberta de la *lei del progrés* no solament trobem el fons del pensament de Maragall sobre la natura d'una veritable civilització, sobre aquest eix motor i creador de tot avenç de l'home i de les societats que aquest suscita a la seva semblança, sinó també una visió profètica de l'ordre que penetrarà les nostres societats modernes. Cap mot no hauria de canviar en la nostra època de domesticació de l'àtom i de la conquesta còsmica, per tal de definir el *bé* comprès en les conquestes més recents i extraordinàries de la ciència i de la tècnica, ni per dictar-nos el mitjà de realitzar aquest bé, en l'ordre d'una *nova civilització* que ultrapassés en excel·lència totes les antigues civilitzacions per la més poderosa, la més vasta i més íntima perfecció de la unió de les excel·lències de la natura i les excel·lències de l'home.

V

Durant els anys que segueixen, del 1896 al 1905, Maragall no té ocasió de tornar, sobre aquest tema, a les grans visions sintètiques. Es trobava, aleshores, més preocupat i ocupat per l'actualitat pràctica, i, particularment, per les qüestions relatives a l'estat de civilització d'Espanya en matèria jurídica, educativa i moral. Amb tot, és sempre des del punt de vista de les idees generals, que constitueixen el fonament de les seves opinions essencials, d'on jutja les solucions proposades o dóna les seves pròpies.

Una primera sèrie d'articles, el 1896 i el 1900, tracten del *Derecho inmobiliario español*, de la *Reforma inmobiliaria en España*, de l'educació de la joventut, de l'exaltació de la força en l'obra de Kipling.

Durant els anys 1897, 1898, 1900 i 1902 torna sovint al problema, aleshores a l'ordre del dia en determinats cercles intel·lectuals europeus, de la *Inferioritat* o de la *Decadència dels Pobles llatins*.

En un article del 1901 afirma de nou la seva preferència per l'escola històrica del Dret, que troba la inspiració en el respecte de la *lleï natural*.

El 1902, a propòsit d'allò que hom anomenava aleshores *Economia psicològica* (que, d'altra banda, és el títol del seu article), renova la seva creença en l'alternança de les civilitzacions *espiritualistes* i de les civilitzacions *materialistes*.

Però, el 1905, a propòsit del novell artífex de la civilització material, l'*Enginyer*, reprèn amb nou desenrotllament la seva gran idea de l'harmonia necessària entre el *progrés material* i el *progrés espiritual*.

En diversos estudis sobre els projectes de *Reforma del Notariat* espanyol, Maragall dóna proves del seu sentit aguditzat i profund del Dret. El seu coneixement no solament és segur, sinó que la seva visió de la funció social i humana de les institucions jurídiques és, alhora, d'una gran elevació moral i d'una remarcable competència. El *realisme intel·lectual i moral* de Maragall, aquesta articulació vivent del seu esperit amb la *realitat* del món i de l'home, aquesta *psicologia de les institucions*, de la qual ens dóna proves en alguna altra matèria, són d'una solidesa, d'una flexibilitat i d'una eficàcia que farien honor a un jurista professional.

Aquí, a propòsit de la reforma del dret immobiliari, subratlla la ineptitud del poble d'Espanya, en aquells moments, per a rebre una reforma teòricament bona:

«Pero como nos falta lo principal, es decir, atmósfera de verdadera civilización, aquella cosa buena, que un hombre superior extraviado en nuestra raza nos trajo, resulta una planta exótica que no arraiga ni fructifica y hasta acaba por parecer ridícula.»¹⁶

Pel que fa referència a l'*Educació*, heus ací el pensament essencial:

«No tenemos gran fe en la eficacia de obras de propaganda, aunque sean apreciables como lo que acabamos de reseñar, para regenerar por medio de la educación un país determinado. Porque creemos que la educación, aunque a primera vista parece un factor social, es, en realidad, un producto social. Que un pueblo no prospera ni se hace fuerte y grande porque tenga el acierto de adoptar un buen sistema de educación que le sea sugerido, sino que la educación bien entendida es un *fruto espontáneo de su robustez, una señal de la fuerza y grandeza de su civilización*: un efecto de su superioridad, no una causa.»¹⁷

16. OC, XIV, 176.

17. OC, XVII, 206.

No goso a penes esmentar un passatge del seu article del 1900 sobre Kipling, perquè evidencia que la sensibilitat i la moralitat de Maragall no podien adherir-se a l'exaltació de la força que l'escriptor anglès havia defensat i de la qual s'havia fet campió.

Amb tot, en aquesta època, i particularment a Espanya, hi havia coses ben evidents a dir, i aquesta n'és una.

«Pero si a un pueblo robusto como el anglosajón la exaltación de su fuerza puede conducirle a la conquista inmoral del mundo, ¿a qué conducirá poetizar demasiado exclusivamente la animalidad en los pueblos débiles? La mayor victoria de éstos sólo podría consistir tal vez en infundir un ideal a la fuerza material de aquéllos: así la Grecia dominó idealmente a Roma, después que ésta la hubo conquistado».¹⁸

Ultra l'actualitat permanent d'aquestes observacions (més sensible encara en el món que ens ha donat el gust terrible d'aquest segle per la violència), podem veure en aquesta posició de Maragall una atenuació del que podríem anomenar el seu *nietzscheisme*. I és amb aquest motiu que la citació s'enclou en el nostre context. El culte de l'heroi no és, doncs, en Maragall, com podem veure, una negació de tot allò que no és heroic, sinó un element de la perfecció del món: exactament el que l'Evangeli anomena la *sal de la terra*.

Els articles escrits a propòsit de les teories que fan referència a una pretesa *Inferioritat* o *Decadència dels Pobles llatins* estan més precisament i estretament relacionats al tema de la civilització.

Escoltem Maragall:

«El decir "los pueblos latinos están en plena decadencia, van a la muerte", no es más que una doble generalización,

18. OC, X, 87.

porque nadie es capaz de determinar en puridad lo que es un pueblo latino, ni lo fatal de la decadencia de cuantos así se llaman, ni, en todo caso, los siglos que esta decadencia puede todavía durar y lo que cabe esperar de un temperamento nacional, por decadente que se le llame. La vida en su misteriosa complejidad, se resiste a semejantes abstracciones y nunca niega la esperanza a quien lucha aferrándose a ella.»¹⁹

L'any 1898, Maragall dona inesperats exemples de renaixença de pobles que hom podia creure morts o agonitzants: Grècia (per la guerra de la Independència), Espanya en la victoriosa resistència a Napoleó, Japó, Turquia...

«En fin, ¿quién es capaz de determinar la vitalidad de los Estados sudamericanos?»²⁰

El 1900, la discussió s'uneix al problema general de la *persistència de races o de nacionalitats*, vinculant així els problemes de civilització a les raons de creença del regionalista i del catalanista que era Maragall.

«No hay duda», escriu, «de que en la conciencia de las naciones queda en pie algo real que señala diferencias colectivas y falla con relativo acierto, a la corta o a la larga, sobre superioridades e inferioridades y hasta sobre el destino de los pueblos. Lo que hay es que éstos tienen la vida muy dura y que caen y se levantan muchas veces antes de aniquilarse o fundirse en otros: y estos altos y bajos dejan siempre ancho margen a patrióticas esperanzas.»²¹

El 1902 s'aixeca contra les teories històriques el fatalisme mecànic de les quals tendeix a despullar de

«toda esperanza de redención a los pueblos que fijaron demasiado los ojos en [ellas], y que, olvidando la hermosa libertad de la vida universal, irreductible a fórmula alguna,

19. OC, XIV, 187-188.

20. OC, XVII, 261.

21. OC, XVII, 313.

se dejaran caer en la inacción por la inutilidad de todo esfuerzo ante su sentencia de muerte irrevocable».²²

El mateix any, sota el títol *Economía Psicológica*, Maragall afirma novament l'alternança dels períodes de *civilització espiritualista* i de *civilització materialista*. Cal que citem aquest passatge, per tal com encloïu la remarcable fórmula que aplica a aquest fenomen i l'explicació, que li permet de donar, d'un progrés continu.

«En la perpetua ondulación ascendente del espíritu humano, los hombres alternativamente se aferran a aquella parte más exteriormente conocida de su naturaleza y de la del mundo que habitan, denominada materia, o se abandonan al impulso del misterio que les rodea y les penetra, llevándoles a un fin desconocido, que sólo se afirma y concreta por la fe religiosa.

Merced a esta ondulación, el hombre ni puede olvidar la tierra de que ha sido formado, ni el cielo a que constantemente aspira; y así su evolución se realiza de un modo conforme a su naturaleza, que no es de ángel ni de bestia.»²³

I diu que és a causa de la regularitat persistent d'aquest moviment que l'home

«reforma de este modo su equilibrio, poniéndolo, sin embargo, cada vez un poco más alto. Así se forman y se desarrollan y se suceden las civilizaciones, y así marcha la Humanidad hacia su fin misterioso».²⁴

I el 1905 retorna finalment a aquesta conciliació per l'esperit de l'aparent oposició del progrés material a les coses de l'ànima. Escriu:

«La importancia del progreso material pocas veces es bien comprendida. A menudo se la exagera hasta el punto de no reconocer otro progreso que el material en sí mismo; y

22. OC, XV, 186.

23. OC, XIV, 237.

24. OC, XIV, 238.

otras veces se la desconoce considerando los adelantos de la vida práctica y de la industria como insignificantes para el bien humano, y hasta anatematizándolos por los males que causan.»²⁵

Però el pensament de Maragall supera aquest estatí per tal d'imaginar *una altra època*, dins la qual *creu que entrem nosaltres*,

«en que un mejor sentido de la vida penetra en todos los hombres; y entonces aquel falso dualismo se resuelve en una sola concepción del mundo, armónica y completa, y la ceguera de las sectas es desvanecida por los rayos de una luz más alta que lo ilumina todo por igual. Entonces se comprende que el progreso material es justamente el camino del espíritu humano hacia su norte, y que por serlo, y sólo por serlo, merece estima y glorificación».

Aleshores precisa com s'escalona aquest camí abans d'atènyer el seu terme:

«En ella encuentran su lugar la religión, recordando el origen y el fin divinos; la filosofía y las ciencias especulativas, tratando pacientemente de comprenderlos; el arte y la poesía revelándoles en formas y palabras inspiradas en su intuición sentimental al través de lo contingente; las artes y las ciencias prácticas, en fin, la industria y el trabajo manual o mecánico, apoderándose de esta contingencia que llamamos materia, para adaptarla a aquel dominio y asimilación, para espiritualizarla haciéndola entrar en el fin humano.

Éste es el que llamamos progreso material. Ved, pues, si es noble, si es trascendente.»

Maragall va més enllà en la seva demostració, tot precisant la relació de les civilitzacions antigues amb la civilització moderna:

«El alma de Platón no era, ciertamente, inferior al alma del mayor filósofo que pueda producir el mundo moderno; pero este mundo nuestro está, indudablemente, más avanzado en el camino humano que el mundo griego.»

25. OC, XIV, 280.

I encara:

«Sí; el hombre de hoy es muy otro hombre que el de ayer. ¿Mejor? ¿Peor? Diré, puesto que vive más extensamente, más hombre; por tanto, mejor; y mejorado por el progreso material.»

I finalment:

«Nosotros vivimos de lo que otros penaron; otros aún vivirán mejor de lo que nosotros luchamos y sufrimos. Ésta es la ley del progreso material, la ley misma del espíritu humano.»

Considerat així,

«el progreso material es cosa tan santa como la religión, como la ciencia, como el arte y la poesía, como la vida misma, que con todas estas actividades se integra y que ninguna puede desdeñar porque de ninguna puede prescindir, ya que todas ellas no son sino aspectos de una sola y misma cosa, el camino de lo circunstancial hacia lo eterno».²⁶

Heus aquí, doncs, clos novament el cercle obert el 1885 per aquest terrible punt d'interrogació que posava, al món del progrés material, l'ànima idealista, exigent de realitat espiritual, de Joan Maragall.

Heus aquí conciliades en el punt més alt d'aquesta realitat, metafísica i moral, de la creació i de l'home, les contradiccions aparents d'aquest període incert de gestació.

Heus aquí definida, en la seva plenitud i en l'absolut de les Idees, la *Civilització*, fenomen històric i social i, com a tal, sotmès a les circumstàncies. Però que té l'home per subjecte i per agent, i, en conseqüència, resta lligat a les lleis misterioses de la seva natura i a les sublimes exigències del seu superior destí.

26. OC, XIV, 283-287.

¿Cal que ens aturem ara en les demostracions secundàries? ¿A l'actualitat de les observacions de Maragall sobre la baixesa dels espectacles cinematogràfics i a l'afirmació de la necessitat d'un progrés espiritual equivalent, en importància, als progressos materials, per impedir-los de fer mal?

¿Ens caldrà comentar aquest temible judici sobre la *insensata cursa de la velocitat*, que, ja al seu temps, s'havia apoderat de l'home i de la qual nosaltres coixem ara l'atracció, aparentment inexorable?

«Los pueblos civilizados van despacio a sus destinos» (escriu Maragall en 1906); però nosaltres «vamos demasiado aprisa», «vamos por los caminos de la civilización a grandes pasos de salvajes».²⁷

Maragall creia que *calia* «resolver esta contradicción». Als nostres dies, alguns també ho creuen així. Però som ben lluny de satisfer aquesta exigència.

VI

Per acabar (després d'haver vist, com a vol d'ocell, aquest panorama del pensament de Maragall sobre la Idea de Civilització) voldria presentar, molt breument, dues observacions.

La primera és que aquest esquema d'un tema que podria ésser més completament aprofundit ens ha de permetre, almenys, de distingir l'esplèndida harmonia del pensament maragallà.

L'extraordinari i deliciós encert d'un gran sentimental, que es tenia per romàntic, en l'empresa d'equilibrar i d'ordenar les intuïcions i els ímpetus del

27. OC, XV, 224-225.

seu cor a les exigències de la intel·ligència i de la raó; i això, sense esforç, amb l'agilitat d'un vol que, per sinuosos cops d'ala, en meravellosa volada pels espais, embriac de cel i de llum, s'eleva fins al seu zenit.

I aquesta harmonia interna del tema que acabem de tractar, la trobem entre aquest tema i el conjunt d'idees i sentiments de Maragall sobre altres qüestions que ell tractà.

Voldria haver-vos donat l'avinentsa de considerar que la Idea maragalliana de la Civilització constitueix una veritable *síntesi* de les seves opinions sobre l'home i la vida; sobre la societat, la història, el dret; l'ordre natural i diví de la Creació.

S'articula a la seva Idea de la *llibertat*, del paper de l'*individu* i de la seva dignitat; al seu *regionalisme* i *catalanisme*; al seu *optimisme* i la bella arquitectura que ha construït a la idea de la *Bellesa* sobre les admirables columnes de l'Art, la Natura i l'Amor.

L'altra observació és que nosaltres tenim, en la Idea de Civilització segons Maragall, un esplèndid exemple de la manera com les contradiccions aparents, les contradiccions formals es resolen en ell, per una virtut que li és pròpia. Aquesta virtut, crec que ho puc afirmar ben obertament, és la *puresa*.

Cercant sempre, en cada cosa, la seva puresa essencial, aconsegueix la puresa de tot allò que compon el conjunt de les coses del món. I, com que hom no concebria que la *puresa* pugui admetre gradacions o estar en contradicció amb ella mateixa, sobre un punt particular, en cap de les seves manifestacions particulars, ens podem imaginar que aquest principi de puresa maragallià és una virtut activa, que opera la necessària decantació per tal que els *accidents*, que constitueixen les diferències i les contradiccions entre les coses, es resolguin: i es reveli la *unitat* de llur comuna essència.

LA POESIA DE JOAN MARAGALL

per

DÁMASO ALONSO

Professor a la Universitat de Madrid

Membre de les RR. Acadèmies Espanyola i de la Història